

Paul LENORMAND, *Čechoslováci ve válce.
Od Mnichova po studenou válku,*

Brno 2024, Lingea, 352 s., ISBN 978-80-7700-054-3

Jiří Hutečka a Vítězslav Prchal nedávno kriticky zhodnotili neutěšený stav odborné produkce na poli kulturních dějin války a vojenství v českých zemích. Dospěli k závěru, že odborný diskurz zde vede pouze několik autorů, kteří navzdory svému úsilí zatím vytvořili jen „fragментy“, z nichž zatím nepovstaly širší interpretace.¹ O několik měsíců později tento deficit prozatímně zaplnil český překlad pozoruhodné monografie francouzského historika vojenství Paula Lenormanda, nazvané *Čechoslováci ve válce*. Samotný Lenormand v předmluvě k českému vydání sice zdvořile a nepřímě, ale přesto upozornil na skutečnost, že během přípravných prací v rámci svého výzkumu marně pátral po lokální „kritické syntéze“, která by v rámci českých a československých militárních dějin překročila rovinu partikulárního výzkumného problému a na níž by mohl on sám navázat.

Slovy autora hlavním cílem monografie bylo „ptát se, jak války a oblast vojenství dopadaly na československou společnost – v celé její národnostní, sociální, generační i genderové různorodosti...“ (s. 7). Nicméně, navzdory tomu, že autor svůj text takto konceptuálně nepředstavuje, významnou, ba přímo klíčovou kategorií jeho tázání je vojenská (militární) kultura, což význam Lenormandova textu ještě zvyšuje. Je to zřejmě již v úvodním oddíle, zabývající se problematikou předmnichovského období, kdy autor analyzuje „stabilní vojenskou kulturu“ první republiky, založenou na „profesionalitě armádního velení, povolávání branců i z řad národnostních menšin a spolupráce se spojenci“ (s. 15). V Lenormandově textu je rovněž „nastražena“ celá řada momentů, kdy autor používá analytické postupy, koncepty a pojmy, mající velice blízko k mikrohistorickému či vyloženě historicko-antropologickému pohledu, necítí však nutnost se takto vymezovat – viz např. na s. 20 vyjádřený důraz na neprivilegované, okrajové či marginalizované aktéry, nebo pozdější zkoumání role, jakou v pounorových represích

¹ JIŘÍ HUTEČKA, VÍTĚZSLAV PRCHAL, *Česká historiografie vojenství: trendy a přehled bádání 2002–2022*, Český časopis historický 122/2024, č. 3, s. 580.

vůči nekomunistické části důstojnického sboru hrála nově vznikající „vojenská kultura“ (s. 23 ad.).

Časově je text ukotven mezi lety 1938 a 1968. Lenormand vychází ze znalosti rozsáhlého korpusu odborné literatury a neméně rozsáhlého archivního výzkumu v řadě domácích i zahraničních institucí. Před několika lety jsem se v jiném kontextu tázal, proč jsme v případě teoreticko-metodologicky kvalifikovaných dějin českého stavovského povstání a především jednoho ze symbolických historických center v podobě bitvy na Bílé hoře, rovněž museli dlouho čekat až na zahraničního autora, v tomto případě Oliviera Chalina.² Nyní se ocitáme ve stejné situaci, kdy Hutečkou a Prchalem reflektovaný „fragmentovaný“ charakter výzkumů na tomto poli znovu částečně napravuje vojenskou terminologií řečeno až „zahraniční intervence“. Lenormandův text bychom měli chápat jako další „popostrčení“ domácích odborných aktérů směrem k překonání dosavadních omezení jejich aktivit. Lenormand si je dobře vědom toho, že zatím zcela postrádáme např. „monografie, věnující se sociálním dějinám komunistických armád“ (s. 22), avšak nesoudí a nekritizuje: předkládá bez jakýchkoli komentářů k neutěšenému stavu historie vojensství v českých zemích svůj příspěvek.

Od počátku, tedy od kapitoly, zabývající se Mnichovem, je v textu implicitně významná kulturní perspektiva a přesvědčivá konstruktivistická práce s pojmy jako „vůle bojovat“ (s. 29), vztahovanými mnohem více k oné pomyslné pavučině „vojenské kultury“, do níž byli zavěšeni doboví aktéři než k jakémukoli výkladu konzervativního typu, zaměřeného na popisně-vyprávěcí faktografii. Je z odborného hlediska velmi osvěžující seznámit se s takovýmto typem výkladu, například v rámci druhé kapitoly, věnované ozbrojeným silám Slovenského štátu, v níž je kladen značný důraz na porozumění „národnímu a katolickému“ charakteru této armády, která disponovala velmi specifickým „polním katechismem“, přičemž tento charakter byl průběžně vyjednáván v rámci často konfliktního (konkurenčního) vztahu s nacistickou militární kulturou (s. 37–38, 40).

Čtenáři by se mohl zdát Lenormandův výklad na některých místech možná příliš povšechný, ostatně jednotlivé kapitoly jsou vcelku krátké a text by bylo možné někdy označit až za esejistický. Navzdory relativní stručnosti se však jedná o výklad důsledně problémově-analytický a mimořádně hutný. Pokud se vrátíme znovu ke slovenskému příkladu,

² OLIVIER CHALINE, *Bílá hora*, Praha 2024.

značnou hloubku mají například autorovy úvahy o důvodech, které způsobily, že ve v rámci Slovenského štátu nepodařilo zkonstruovat na aktérské úrovni koherentně působící vojenskou kulturu „která by úplně vytěsnila dosud existující modely“ (s. 45). Stejně tak pozitivně spatřuji i autorovy interpretace motivace mnoha „neviditelných Čechů, kteří oblékli německou uniformu“ (s. 55) a jejichž počty nakonec významně převyšovaly rozsah kontingentů zahraničních československých exilových ozbrojených sil, což Lenormand vztahuje k reflexi toho, že „loajalita a náklonnost československé věci nebyla tak jednoznačná, jak by mohlo vyplývat z dobového vlasteneckého diskurzu“ (s. 56) a například v rámci západních exilových pozemních ozbrojených sil působilo velmi mnoho důstojníků a poddůstojníků, ale jen relativně málo řadových vojáků.

Lenormand se tímto způsobem zabývá řadou dalších otázek, například kulturní konstrukcí vojenské autority v sociálně, etnicky i nábožensky vysoce heretogenních československých ozbrojených silách v situaci, kdy velení mělo tendenci silně potlačovat „značný přínos národnostních menšin“, které se do jejich řad hlásily, primárně etnokulturních Němců, Maďarů nebo „vojáků židovské víry“ (s. 73). Již exilové československé kontingenty byly tak autorovými slovy demokratické jen navenek, udržovaly klasickou tvrdě hierarchickou strukturu a vojenskou disciplínu, a kromě toho například neustále soupeřily o „lidskou sílu“ s dalšími exilovými ozbrojenými silami. Postupně se tak kritéria vstupu zásadně proměnila a v roce 1944 britský tisk vyvolal skandál poté, co vyšlo najevo, že do československých exilových jednotek vstoupilo na 4500 válečných zajatců z řad Wehrmachtu či dokonce zbraní SS (s. 80). Kulturní nesourodost, to je jeden z primárních analytických termínů, jejichž pomocí Lenormand zkoumá tuto problematiku. V textu neustále se přelévající a vynořující kulturální perspektiva představuje jeho nejcennější rovinu, pro domácí přemýšlení o československých militárních dějinách věru inspirativní.

V kontextu současných snah se systematicky zabývat i poválečnou vlnou brutálního kolektivního odvetného násilí na etnokulturně převážně německém obyvatelstvu i válečných zajatcích je velmi cenná i Lenormandova osmá kapitola (Etnická očista ve stínu panslavismu), v níž diskutuje například i málo známé případy vyhnání prokazatelně antifašistických předválečných československých důstojníků německé národnosti, kteří byli donuceni odejít do sovětské okupační zóny v Německu (s. 120–121). To samé se týká množství židovských vojáků, kteří byli po konci války chápáni „ambivalentně“ a stereotypně spíše jako historický

„nástroj germanizace a maďarizace“ (s. 128) a nakonec většinově odešli do Izraele, kde se dali do služeb nové armády židovského státu. Oproti tomu Lenormand dokládá, jak přístup k důstojníkům „slovanského“ původu, jejichž chování během války nevykazovalo znaky kladení odporu nacistickým okupantům, byl mírně řečeno benevolentní, což se týkalo například nově přijímaných kadetů do vojenského školství. V souvislosti s tím jsou také přínosné autorovy analýzy postupné politizace armády v období 1945–1948, zejména co se týče velitelského sboru, v čemž se hráli podstatnou roli osvětoví důstojníci, podřízení Hlavní správě výchovy a osvěty, kteří se zatím, jak autor zdůrazňuje, do hledáčku domácích historiků vojenství v podstatě nedostali.

Ve světle podrobné analýzy vývoje ozbrojených sil během Třetí československé republiky je následně pozoruhodně analyticky vyložena role armády během únorového převratu v roce 1948. Armáda byla kvůli předchozí systematické politizaci a značné fragmentaci velitelské autority (v kulturním smyslu v armádě v roce 1948 nepůsobily obecně uznávané osobnosti) neschopna ustavit koncept nepřítel, proti kterému by zasáhla a „svět vojáků v kasárnách se značně překrýval se Sborem národní bezpečnosti a různorodými skupinami veteránů a bývalých účastníků odboje,“ píše Lenormand (s. 184). Na vojáky, kteří v únorových dnech zůstali v kasárnách a místy se až apaticky věnovali vykonávání každodenních povinností, pak selektivně dopadají soudní i zcela mimosoudní represe a také různé formy sociální degradace během první vlny čistek v letech 1949–1951, zvláště po nástupu Alexeje Čepičky do funkce ministra národní obrany v dubnu 1950. Do konce padesátých let z armády odešla téměř čtvrtina důstojníků a objevila se přívalová vlna narychlo vyškolených nováčků.

Lenormandův výklad, který je v těchto kapitolách, zabývajících se obdobím po únoru 1948, na první pohled snad až přílišně faktograficky orientován, je však v kapitole „Nový člověk ve zbrani“ korunován hlubokým interpretativním zamyšlením nad nárokem komunistické diktatury, která údajně vytvořila „nového člověka ve zbrani sovětského typu“ (s. 227). Autor však vidí veškeré snahy o novou definici vojenské sounáležitosti a pevnou strukturaci volného času vojáků jako spíše neúspěšné, kdy vojáci takovým, neustále zesilujícím snahám shora, začali spíše klást pasivní odpor. „Každodenní život lidové armády tedy ztrácel dosavadní revoluční zabarvení a stával se rutinním“ (s. 236), což se odráželo v nové autorem analyzované profesní identitě československých vojáků i ve

„(studeno)válečné kultuře“ (s. 246), v jejímž symbolickém univerzu se pohybovali.

Lenormandův titul lze jen doporučit. Vyhýbá se hodnotovým soudům, je psán důsledně z problémově-analytické perspektivy, pečlivě a přílehavě konstruktivisticky pracuje s pojmy a v českém prostředí reprezentuje následováníhodný vzor.

Petr WOHLMUTH

Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií

<https://orcid.org/0000-0002-5322-3262>

© 2025 Petr Wohlmuth

DOI: 10.14712/24645370.5156

This text is available under Diamond Open Access and the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (BY-NC) licence (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)